

**O‘ZR FA SAN’ATSHUNOSLIK INSTITUTI ILMIY ARXIVI AYRIM HUJJATLARINING
QISQACHA TAHLILI**

Urinov Islomjon Olimjon o‘g‘li
O‘zMU Tarix fakulbteti 2 bosqich magistranti

Annotatsiya: *Mazkur ishda asosan San’atshunoslik instituti ilmiy arxivning bo‘limlari hamda Tasviriy va maliy bezak san’ati bo‘limida faoliyat yuritgan Rempel Lazar Izrailevichning qo‘l yozma arxiv xujjatlari haqida Me’morchilikning muammolarini bartaraf etish bo‘yicha olib borgan tadqiqotlari ochib berilgan.*

Kalit so‘zlar: *O‘rta Osiyo, arxiv, me’morchilik, qo‘l yozma, san’at, yodgorlik.*

Hozirgi kunda malakatimizda ham tarix fanini rivojlantirishda manbashunoslik va arxivshunoslik yo‘nalishlariga alohida e‘tibor berilib, bu sohada tarixiy xujjatlarning raqamlashtirish hamda ahamiyatini oshirish bo‘yicha alohida e‘tibor qaratilmoqda. O‘zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo‘yicha “2022-2026 yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risidagi” Farmonida belgilangan “Buyuk ajdodlarimizning boy ilmiy merosini chuqur o‘rganish va keng targ‘ib etish”³³ vazifasi uchun so‘zsiz arxivlarda saqlanayotgan xujjatlarga murojaat qilinishi tayin. O‘zbekiston madaniyati va san’ati tarixini o‘rganishda birlamchi arxiv ma‘lumotlariga murojaat qilish talab etilmoqda.

1924-1925 yillarda O‘rta Osiyoda milliy-davlat chegaralanishi o‘tkazildi. Natijada O‘zbekiston SSR va boshqa ittifoqdosh hamda muxtor respublika va viloyatlar tashkil qilindi. Turkiston ASSR ning yagona arxiv fondi yangi tuzilgan respublikalar o‘rtasida quyidagi tartibda tuzildi. O‘rta Osiyo va ittifoqdosh ahamiyatga ega bo‘lgan arxiv fondlari O‘rta Osiyo Markaziy arxivida – Toshkentda saqlanadigan bo‘ldi. Har bir respublikaga oid arxiv fondlari shu respublikalarga berildi. Lekin O‘rta Osiyo Markaziy Arxivi tuzilmaganligi bois O‘rta Osiyo ahamiyatiga ega arxiv fondlari ham O‘zbekiston arxiv boshqarmasiga berildi. Shunday qilib, O‘zbekiston arxiv fondida nafaqat respublika tarixiga balki O‘rta Osiyo tarixiga doir materiallar saqlanadigan bo‘ldi.³⁴

O‘zbekiston SSR hukumatining 1925-yil 22-iyulgi qarori bilan “O‘zSSR arxiv ishlari Markaziy boshqarmasi to‘g‘risida”gi nizom tasdiqlandi. Bu nizomga ko‘ra respublikada yagona Davlat Arxiv Fondi tashkil qilindi. Bu fondga hukumat, savdo, sanoat, kooperativ, kasaba uyushmalari, ilmiy tashkilotlar arxivlari, shuningdek diniy va shaxsiy arxivlar kiritiladi, deb ko‘rsatildi. 1932 yildan boshlab O‘zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi San’atshunoslik instituti tarkibidagi arxiv hujjatlari

³³ O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022 yil 28 yanvar PF-60-son Farmoni 1 ilovasi “2022-2026 yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi” <https://lex.uz/docs/5841063>

³⁴ Yakubov A. S. Arxivshunoslik fanidan ma‘ruza matni // Samarqand-2015

ekspertiza qilinib, doimiy saqlash uchun ajratilgan hujjatlar tartibga solingan va ro'yxatlashtirilgan.

Hozirgi kunda ham ilmiy tadqiqot ishlarining ilmiy hujjatlari va ilmiy ekspeditsiya arxiv hujjatlarini qabul qilish va tartibga keltirish borasida faoliyat olib borilmoqda.

Institutning ilmiy arxivi to'rtta bo'limga ajratilgan bo'lib bular:

1. Tasviriy va amaliy bezak san'ati bo'limi arxiv xujjatlari
2. Musiqa bo'limi arxiv xujjatlari
3. Teatr bo'limi arxiv xujjatlari
4. Kino bo'limi arxiv xujjatlari

Tasviriy va amaliy bezak san'ati bo'limi arxiv xujjatlari tarkibi – umuman olganda jamiyatning badiiy madaniyatini to'liq holda va san'atning alohida turlari, ularning vujudga kelishi va taraqqiyot qonuniyatlari, o'ziga xosligi va voqelikka munosabati, ijtimoiy ongning tarixdagi roli, ijtimoiy hayot va madaniyatning boshqa jarayonlar bilan aloqasi, badiiy asarning mazmun va shakl bilan bog'liq barcha masalalari bo'yicha amalga oshirilgan ishlar shuningdek, tor va eng ko'p qo'llaniladigan ma'nodagi tasviriy va amaliy bezak san'atning ya'ni nafis yoki fazoviy san'atlar hisoblangan me'morlik, rang-tasvir, haykaltaroshlik, grafika, amaliy san'at, bezak san'ati kabilarning muammoli yechimlari ustida olib borilgan tadqiqotlarning qo'lyozma va chizmalari xujjatlari mavjud.

Musiqa bo'limi arxiv xujjatlari tarkibi – 1920-30 yillarda paydo bo'lgan ilk Musiqashunoslik asarlari, asosan, shu davrda to'plana boshlagan o'zbek musiqa merosini tizimli o'rganishga V. Uspenskiy, N. Mironov, Y. Romanovskaya, I. Akbarov va boshqaning maqola va olib borgan tadqiqot ishlarining qo'lyozmalari, milliy cholg'u asboblarni tasniflashga V. Belyaev yozgan qo'l yozmalari. O'zbekiston kompozitorlik musiqa madaniyatiga oid birinchi yirik tadqiqotlarning nota va qo'lyozmalari mavjud.

Teatr bo'limi arxiv xujjatlari tarkibi – Mazkur bo'lim arxiv xujjatlarida M. Rahmonov, M. Qodirov, T. Bayandiyev, F. Jo'rayev, L. Avdyevalarning teatr tarixiga oid turli mavzularda tadqiqot ishlari, muammosi va uning yechimlari hamda senarilar mavjud. Institut arxivning xujjatlarini boyitgan olim A. Ribnik 1950-1980 yillarda an'anaviy va yangi o'zbek teatri tarixi bo'yicha manbalar to'plash va ularni tartibga solishda o'z xissasini qo'shgan.

Kino bo'limi arxiv xujjatlari tarkibi – Ekran san'atining o'ziga xos muammolari: umumiy, o'rta va yirik planda suratga olish, turli rakurslarda kameralar harakati, epizod va kadrlar montajining turli shakllari va Kino san'atining turlari: badiiy film, ilmiy-ommaviy kino, hujjatli kino va multiplikatsion kinolarning muammolari va yechimlari va kino senariy xujjatlari mavjud.

Tasviriy va amaliy bezak san'ati bo'limi arxiv xujjatlari orasida ko'p uchraydigan Rempel Lazar Izrailevichning qo'l yozma arxiv xujjatlaridir. Rempel Lazar Izrailevich 1907-yil 7-noyabrda, Kishinyov shahrida tavallud topgan — 1992-yili Moskva shahrida vafot etgan. San'atshunoslik fanlari doktori, professor. O'zbekistonda xizmat ko'rsatgan

fan arbobi 1931-yil Moskva san'at universitetini tugatgan. 1937 yili Buxoro, Samarqand, Jambul muzeylarida, bir qancha arxeologik ekspeditsiyalarda qatnashib, O'rta Osiyo xalqlari san'ati tarixini o'rgangan. 1954-1984-yillar mobaynida Fanlar akademiyasi San'atshunoslik instituti me'morlik, tasviriy va amaliy san'at bo'limining mudiri lavozimida faoliyat yuritgan. Asosan, O'zbekiston va O'rta Osiyo san'ati, me'morligi tarixini o'rganishga bag'ishlangan asarlarida O'zbekiston me'morligi bezagi, tuzilishi tarixi va nazariyasi masalalarini yoritgan. 1966-yilda Hamza nomidagi O'zbekiston Davlat mukofoti laureata. Hozirgi kunda Institut ilmiy arxivida Rempel Lazar Izrailevichning qo'l yozma arxiv xujjatlari saqlanmoqda bular:

№ 471	ИЖ(и) P-38	Ремпел Л.И.	1. Согдийская живопись как явление искусства (я) 2. Проблемы искусствоведческой науке в Кистане (статья)
№ 475	ИА(и) P-38	Ремпел Л.И.	Рисунки к работе “Нородное жилишие предгорных югов Узбекистана” 10 рисунков в карандаше исп. худ. дев.
№ 312	ИА(ф) P-38	Ремпел Л.И.	Фото к работе “Истории архитектуры Узбекистана” (ативов управления по памятников) 9 экз.
№ 330	ИА(ф) P-38	Ремпел Л.И. и Иенкова Г.А.	Фото Узбекистан искусствоведческой комплексной экспедиции (УИКЭ) май-июн1960 г. 168 экп. Фото и н. Негативов-147 (21 нег. Современность Иенковой)
№ 334	ИА(ф) P-38	Ремпел Л.И.	К работе “Архитектурый орнамент Южный Кении” негативов-18, контр-18, фото нет
№ -	ИА(ф) P-38	Ремпел Л.И.	Фото к работе “Архитектурый орнамент Кистана” отпечатов -25 с нег. и контр.
№ 357	ИА(ф) P-38	Ремпел Л.И.	Фото к работе “Планировка Бухары конца XIX ва XX веков к сборнику” Архитектурно наследы Кистана Вып. II 7 экз б/нег., б/контр. Фотограф ицкий т.,1961 г.
№ 366	ИА(ф) P-38	Ремпел Л.И.	Фото экспедиции в Сурхон-Даринскую обл. (1961 г.) (Э) Фото-97 Негат-83 Контр-81

Rempel Lazar Izrailevichning qo'l yozma arxiv xujjatlarining dolzarbligi shundaki, qo'shni davlatlar o'rtasidagi madaniyatlar muloqotini qurishda bir-birining tarixini o'rganish, o'rganish va bilish zarurati muammosi keskin arxiv xujjatlarida ko'tarilgan. Shu nuqtai nazardan, san'at tarixini o'rganishning ahamiyati shubhasizdir. Tarixiy

san'at tarixi rivojlanishining hozirgi bosqichida davlatlar o'rtasidagi madaniy o'zaro munosabatlar muammosi ayniqsa dolzarbdir³⁵.

Birinchiidan, badiiy madaniyatning namoyon bo'lishidan biri – me'moriy bezakning rivojlanish tarixini o'rganish zarurati, bu Movarounnahr va Xuroson madaniyatining XIV-XX asrlardagi rivojlanish darajasi to'g'risida muhim ma'lumot berishi mumkin;

Ikkinchiidan, monumental dekorning genezisi, semantikasi, ramziyligini o'rganish jarayonida nafaqat bezakning o'ziga xos uslubiy xususiyatlarini, balki Movarounnahr va Xuroson xalqlarining dunyoqarashi va mafkurasini ham ochib berish imkoniyati;

Uchinchiidan, o'rta asrlarning bezak ustalari, dekorativlari, qadimgi ichki dizaynerlarining tarixiy va madaniy merosini o'rganish asosida zamonaviy dekorativ-amaliy san'at va me'moriy bezakni boyitish va rivojlantirish imkoniyati;

To'rtinchiidan, Movarounnahr va Xuroson mamlakatlarining zamonaviy arxitekturasi va san'atida arxitekturaning stilistik yo'nalishini, rang-barangligi va rang-barangligini aniqlash bo'yicha ilmiy ishlanmalar va ilmiy asoslangan tavsiyalar yo'qligi.

Hulosa qilib aytganda O'zbekiston me'morligi tarixini o'rganish yo'lida anchagina samarali tadqiqotlar bajarildi. Ayniqsa, me'morlik bunyodkori xalq me'morlari ijodini o'rganish natijasida qadim zamonlardayoq unut bo'lgan ba'zi me'moriy qonun-qoidalar siru-asrori ochildi. Hatto uzoq Misrdagi piramida ehromlar loyihasi haqidagi keyingi ikki asr davomida olimlar bahs etib kelayotgan muammo o'zbek xalq me'morlari amalida saqlanib qolgan me'moriy alqonun-ulgutarh orqali oson yechimini topdi.

O'zbekiston me'morligining asrlar davomida avloddan-avlodga o'tib kelayotgan an'analari, qonun-qoidalari XIX asr — XX asr boshlaridagi mustamlaka davrida keskin zarbaga uchradi. Me'morlik ijodkorlari ma'muriyat talabi ostida ishlashga majbur bo'ldi. Me'morlikda ba'zi yangiliklar qatori qorishiq (eklektika), turli uslublar (rus, yevropa va boshqalar) kirib kelayotgan kapitalistik talablar bilan hamohang bo'ldi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YHATI:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenting 2022 yil 28 yanvar PF-60-son Farmoni 1 ilovasi “2022-2026 yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning tariqqiyot strategiyasi” <https://lex.uz/docs/5841063>
2. Yakubov A. S. Arxivshunoslik fanidan ma'ruza matni // Samarqand-2015
3. Ремпель Л.И. Архитектурные модели мемориальных сооружений и некоторые уроки наследия //Архитектура Узбекистана. Альманах. – Ташкент, 1985.

³⁵ Ремпель Л.И. Архитектурные модели мемориальных сооружений и некоторые уроки наследия //Архитектура Узбекистана. Альманах. – Ташкент, 1985.